

اعلام وصال
۱۳۶۲۲۳۰
۹۴/۱/۲۵

تاریخ ادبیات کودکان در غرب

(گونه‌ها، مدل‌ها و سبک‌ها)

ماریا نیکولایوا

ترجمه: مریم جلالی

عضویت علمی دانشگاه شهید بهشتی

انتشارات آرفون

سرشناسه	: کنگره انجمن تحقیقات بین‌المللی ادبیات کودکان و نوجوانان (نهمین: ۱۹۸۹ میلادی = ۱۳۶۸ : سالامانکا، اسپانیا)
عنوان و نام پدیدآور	: تاریخ ادبیات کودکان در غرب: گونه‌ها، مدل‌ها و سبک‌ها / نویسنده: ماریا نیکولایوا ؛ ترجمه: مریم جلالی
مشخصات نشر	: تهران، آرون، ۱۳۹۴
مشخصات ظاهری	: ۲۱۲ ص.
شابک	: ۵ - ۳۳۳ - ۲۳۱ - ۹۶۴ - ۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا
یادداشت	: عنوان اصلی: Aspects and Issues in the history of childrens literature
یادداشت	: کتاب حاضر گزیده‌ای از مقالات کنگره انجمن بین‌المللی پژوهشی ادبیات کودکان IRSL است
موضوع	: ادبیات کودکان و نوجوانان - تاریخ و نقد - کتاب و مواد کتاب خواندنی - کنگره‌ها
شناسه افزوده	: نیکولایوا، ماریا، ۱۹۵۲-م. Nikolajeva , Maria
شناسه افزوده	: جلالی، مریم، ۱۳۵۲ - مترجم
رده‌بندی کنگره	: ۱۲۹۳ ک ۹ / آ ۱ / ۱۰۰۹ PN
رده‌بندی دیویی	: ۸۰۹/۸۹۲۸۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۹۹۶۷۵۴

انتشارات آرون

تاریخ ادبیات کودکان در غرب

(گونه‌ها، مدل‌ها و سبک‌ها)

گردآوری: ماریا نیکولایوا

مترجم: مریم جلالی

ویراستاران: معصومه صادقی - رضا بردستانی

ناشر: انتشارات آرون

چاپ اول: ۱۳۹۴

تیراژ: ۱۲۰۰ نسخه

۱۹۰۰۰ تومان

فهرست

۵	..... مقدمه مترجم
۷	..... مقدمه
۱۳	..... مرگ کودکان در ادبیات قرن ۱۹
۳۵	..... الگوی تاریخی گسترش ادبیات کودکان
۴۱	..... تاریخچه‌های مختصر در میان نوشته‌های نویسندگان ادبیات کودکان
۵۱	..... مشارکت کتاب کودک در عرصه‌ی بین‌المللی تاریخ ادبیات
۵۹	..... اشاعه‌ی فرهنگ اسکاندیناوی در ادبیات کودک و نوجوان آمریکا
۷۱	..... ملی‌گرایی به منزله‌ی جنبه‌ی تاریخی ادبیات کودکان در نروژ
۸۷	..... رویکردهایی به ادبیات کودکان در هلند پس از سال ۱۸۸۰
۱۰۳	..... تأثیرپذیری جهانی ادبیات کودک و نوجوان فنلاند در قرن نوزدهم
۱۱۱	..... ادبیات کودکان، یک کد فرهنگی: رویکرد معناشناختی به تاریخ
۱۲۳	..... ریشه و کارکرد طنز در ادبیات کودک و نوجوان
۱۳۳	..... ادبیاتی همراه با نوجوان و رمان مختص به نوجوان
۱۴۳	..... اسطوره‌ها و افسانه‌های ملی در سه کتاب مصوّر کلاسیک
۱۵۷	..... بازسازی میهن: نومییدی و امید در چشم انداز انگلیس
۱۶۵	..... تصویر آلمان و آلمانی‌ها در داستان‌های کودک و نوجوانان انگلیسی
۱۷۹	..... نقش زنان نویسنده در اوان ادبیات کودک و نوجوان
۱۹۱	..... پیر پسر لنگ، پیر دختر تنها: کرده‌ی من
۲۰۷	..... منابع

به نام خدای کودکان

مقدمه مترجم

ادبیات کودک و نوجوان امروزه مرکز توجه صاحبان اندیشه و فرهنگ شده است. روزگاری قلمرو کتاب‌های کودک و نوجوان فقط محدود به همین گروه می‌شد اما امروزه این مقوله، شیرین‌سخنی است که از مجامع علمی و دانشگاه‌های جهان سر برآورده است.

کتاب حاضر مجموعه‌ای ارزشمند از چندین مقاله در زمینه‌ی تاریخ ادبیات کودک و نوجوان در جهان غرب است که به تلاش ماریا نیکولایوا جمع‌آوری شده است. نویسندگان مقاله‌های موجود در این کتاب از جمله نامداران در ادبیات کودک و نوجوان جهان هستند. گذشته از مبانی ارزشمند مطرح شده در این کتاب، آنچه سبب ترغیب به ترجمه‌ی اثر حاضر شد، کمبود منابع علمی مناسب در گرایش ادبیات کودک و نوجوان بود. این دانش دانشگاهی حدود شش سال است که وارد حوزه‌ی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی در کشور ایران شده و دانشگاه شهید بهشتی نیز از سال ۱۳۹۲ به این سو از جمله متولیان این

گرایش علمی بوده است. امید که ترجمه‌ی حاضر بتواند منبعی درخور برای درس تاریخ ادبیات کودک و نوجوان در غرب و مطالعات تطبیقی در این زمینه باشد.

در مسیر انجام این فریضه همراهانی به‌غایت نیک داشته‌ام. از سرکار خانم عادلہ جاهدی مترجم دو زبانه که در بازخوانی و تطابق ترجمه با متن اصلی همیارم بودند و آقای رضا بردستانی و خانم دکتر معصومه صادقی که ویرایش نهایی متن را بر عهده داشتند بی‌نهایت سپاس‌گزارم.

در این میان لازم می‌دانم از بزرگانی یاد کنم که عمرشان را بی‌هیچ چشم‌داشتی، وقف کودکان و نوجوانان ایران‌زمین کردند و در تدارک نیازهای این گروه تلاش‌های بی‌حد و شمار داشتند؛ اغراق نکرده‌ام اگر بگویم، گام این بزرگواران در هموارسازی مسیر ادبیات کودک و نوجوان در ایران کم از ساختن مسجد و مدرسه در راه خداوند متعال نبوده و نیست چراکه از دوران کودکی به حکم نفیض دریافته‌ایم که خانه را بایست از پای‌بست آباد کرد.

مریم جلالی

پاییز ۱۳۹۴

www.kebook.ir

مقدمه

این کتاب گزیده‌ای از مقالات نهمین کنگره‌ی انجمن بین‌المللی پژوهشی ادبیات کودکان (IRSCL) است که در سال ۱۹۸۹ در اسپانیا برگزار و طبق معمول، رویکردهای تاریخی متنوعی به ادبیات کودک در آن مطرح شد. پژوهشگران ادبیات کودک در این کنگره اگرچه هر یک از فرهنگ‌های متفاوتی آمده و احتمالاً از پرداختن به مسائل تاریخی نیز اهداف متفاوتی داشتند، بیش از آن که مخالف هم باشند، مکمل یکدیگر بودند. پرفسور هانس هینو اورز از آلمان، یکی از سخنرانان اصلی کنگره، به سه رویکرد اصلی در تاریخ ادبیات کودکان اشاره کرد که دو مقوله از آن با گونه‌ی متداول تاریخ ادبیات تفاوت اساسی داشت.

اورز معتقد است که ادبیات کودکان از ابتدا ساکن به منظور تعلیم و تربیت بوده است. اگر ادبیات کودکان در مقیاسی بزرگ‌تر پدید آمد، دلایل آن است که در پره‌ای از قرن هفدهم جامعه به تدریج متوجه این امر شد که کودکی دوره‌ی خاصی از زندگی هر فرد است و اینکه کودکان نیازهای مخصوص به خود را دارند. بسیاری از مقالات موجود در مجلد حاضر نیز بر این امر تأکید دارد. این دیدگاه نسبت به کودکی و جنبه‌های آموزشی خواندن در تحول ادبیات کودکان نقشی حیاتی داشته و در سایه‌ی دیدگاه‌های تعلیمی بوده که این نوع ادبیات دست به دست چرخیده است؛ در واقع ادبیات یک ابزار است، ابزاری قدرتمند برای آموزش کودک. از این رو، ادبیات کودکان فی‌نفسه از این منظر تحقیق و بررسی شده است که عبارت است از تناسب کتاب‌ها با نیازهای مطالعاتی کودک.

این دیدگاه تعلیمی منجر به سوگیری خاصی در تاریخ عمومی ادبیات کودکان شده است. طبق این تاریخ فقط کتاب هایی که براساس کشور، مبداء تاریخی و دیدگاه غالب در خصوص کودکی، برای کودکان مناسب تشخیص داده شده بودند، جزء متون مرجع به حساب آمده و سایر کتاب ها به راحتی کنار گذاشته شدند.

همان طور که اورز شدیداً تأکید می کند، تاریخی که بر اساس این سنت ادبیات کودکان نوشته شده چیزی نیست جز فهرست های پیشنهادی بسیار دستکاری شده برای بزرگسالانی که باید به عنوان واسطه در خدمت آموزش به کودک باشند. نوع گزینش در این قبیل انتشار همواره سلیقه ای بوده و وابسته به اولویت های تعلیمی نویسنده است.

نوع دیگر تاریخ ادبیات کودکان که اورز آن را برشمرده و کاملاً هم شبیه نوع اول است، ادبیات کودک در ارتباط با جامعه است. موضوع مطالعه در این نوع رویکرد، مثلث کودک، خانواده و مدرسه است. در این روش آثار ادبی از دیدگاه واقع نگران فقط نقشی کاربردی یا عمل گرایانه دارند.

با این حال اورز محققان ادبیات کودک را به تأمل بر دیدگاه دیگری از ادبیات کودک فراخوانده که به کل نادیده گرفته شده است و آن نگاه به ادبیات کودک به عنوان ادبیات است. به عقیده وی این رویکرد هنوز به نتایج محسوسی دست نیافته است. به علاوه، به نظر می رسد در برخی کشورها محققان از وجود یا ضرورت چنین رویکردی آگاه نیستند.

در عین حال که در مورد مطلوبیت چنین دیدگاه خلاقانه ای نسبت به تاریخ ادبیات کودک کاملاً با اورز موافقم، نمی توانم بیش از پرداختن به مراحل اولیه اهداف دو رویکرد نخست یا ناممکن بودن دیدگاهی عمومی تر را نفی کنم. نمی توان این حقیقت ساده را انکار کرد که اکثر کتاب های کودکان در حقیقت صرفاً به منظور آموزش، تدارک دیده شده اند. کتاب حاضر به ارائه ی مدل هایی اساساً نو در بررسی تاریخ ادبیات می پردازد و در عین حال ارزش و ضرورت انواع سنتی تر این مدل ها را نیز شرح می دهد.

از نظر من تاریخ ادبیات کودک دو مسئله ی اساسی را در بر می گیرد. نخست اینکه آیا تفاوتی بین ادبیات کودک و تاریخ ادبیات عمومی سوای شیوه نگرش به آن طبق نظر اورز وجود دارد؟ آیا تاریخ ادبیات کودکان نیز طبقه بندی زمانی دوران باستان، قرون وسطی، رنسانس، عصر روشنگری و مدرنیسم مختص خود را دارد؟ دوم اینکه، تاریخ ادبیات کودک،

ملی است یا بین‌المللی؟ آیا این تاریخ در کشورهای متفاوت الگوی یکسانی را دنبال می‌کند یا اینکه شرایط ملی بر ظهور و غلبه‌ی درون‌مایه‌ها، سبک‌ها و نگرش‌ها تأثیر می‌گذارد؟ فکر می‌کنم که کتاب حاضر پاسخ‌هایی برای این قبیل مسائل جهانی دارد.

وقتی نخستین کتاب‌هایی که علناً برای کودکان تألیف و منتشر شده بود ظهور یافت، ادبیات بزرگسال قرن‌ها بود که به عنوان یک نظام ادبی تثبیت شده وجود داشت. در حالیکه جریان اصلی ادبیات در طول هزاران سال شکوفا شده بود، ادبیات کودک در طول مدت بین سیصد تا چهارصد سال و در برخی کشورها در زمانی بسیار کوتاه‌تر از این به شکوفایی رسید. تقسیم‌بندی سنتی ادبیات به ادبیات حماسی، غنایی و نمایشی که خاستگاه آن به دوران باستان بازمی‌گشت از ابتدا جایی برای ادبیات کودک نداشت. حتی امروز نیز شعر و نمایش برای کودکان در نظام ادبیات کودک با استثناهایی نادر، پدیده‌ای حاشیه‌ای است. گاه که از ادبیات کودکان صحبت می‌کنیم، اغلب منظورمان داستان‌های منشور و به عبارتی سبک حماسی است. از این رو، تاریخ ادبیات کودکان اساساً بیانگر سیر تحول اینگونه ساختارها است.

ادبیات کودکان در تمام کشورها و مرزهای مراحل تقریباً یکسانی را پیموده است. نخست، آنچه در ادبیات بزرگسال و همین‌طور ادبیات فولکلور (داستان‌های قومی و ملی، اسطوره‌ها و افسانه‌ها) وجود داشت، بر اساس دیدگاه‌های پذیرفته شده و غالب در خصوص تربیت و متناسب با نیازها و علایق کودکان، تعدیل شد. سپس، داستان‌هایی آموزنده که مستقیماً برای کودکان نوشته شده بود ظهور یافت. اغلب این دو دوره با هم تداخل داشتند. نظام ادبیات کودکان شروع به تفکیک خود از ادبیات بزرگسال کرد که گاه حتی تا منزوی کردن خود در نوع حاشیه‌نشینی پیش رفت. معمولاً در تاریخ ادبیات کودکان به کتاب‌های این دوره به اختصار پرداخته می‌شود. از این رو، مناسب دیدم که نویسندگان این دوره را در این کتاب مجدداً ارزیابی کنم.

ادبیات کودکان با ظهور سبک‌ها، اسلوب‌ها و آیین خود، به عنوان یک نظام ادبی تثبیت شد. تمایزهای روشنی بین کتاب‌های پسران و دختران و همین‌طور سبک‌های متفاوت وجود داشت. این نظام خشک هیچ گونه انحراف، نوآوری یا نظیر آن را مجاز نمی‌دانست. معیارهایی برای درون‌مایه‌های مجاز، ساختارهای روایی (به عنوان مثال داشتن پایان خوش) و ارزش‌ها صریحاً مشخص می‌شد.

اینکه امروز نویسندگان معاصر کودکان به پا خواسته و درونمایه های جدید و متهورانه و تکنیک های روایی تازه ای را معرفی می کنند و ادبیات کودک را به ادبیات مدرن یا حتی اگر بخواهند به رمان پست مدرن نزدیک می کنند، مغایر با این نظام تثبیت شده است.

مشاهده ی مشابهت ها و پدیده های مکرر در ارتباط با تثبیت ادبیات کودک به عنوان یک نظام ادبی در بسیاری از کشورها، روشننگر است. با این حال، پیش از آن که نتیجه گیری کنیم، می خواهیم نمونه هایی را از کشورهای غیر اروپای شرقی یا آمریکای شمالی بیاوریم.

آیا ظهور و تحول ادبیات کودک همواره و لزوماً پیرو الگوی یکسانی بوده است؟ آیا اعتقاد ما به اینکه مسیرهای تحول ادبیات کودک از پیش تعیین شده هستند و اینکه تمام انحرافات از این مسیر اشتباه آمده، قوم مدارانه نیست؟ آیا چیزی به عنوان ادبیات ملی کودکان که بازتابی از ذهنیت ملی، تاریخ اجتماعی خاص، دیدگاه های تربیتی و غیره باشد وجود دارد؟ آیا در هر کشوری داستان های قومی و ملی همواره مبنای ناگزیری برای ادبیات کودکان است؟ آیا آن کتابچه های ارزان* همدم اجتناب ناپذیر دوره های نخستین ادبیات کودکان بودند؟ آیا فکاهه یک طبقه بندی جهانی است؟

برداشتی که ناچاراً از این مقالات می شود آن است که ما در جهان غرب در واقع بسیاری از متون مهم در تاریخ ادبیات خود را با خردسالان به اشتراک می گذاریم. نگاهی به مقاله ی کاری اسکینونزبرگ^۱ که به یک کتاب ایتالیایی پرداخته و مارپلا کالین^۲ نیز به تفصیل در موردش بحث کرده مفید است: به نظر می رسد این کتاب نقش مهمی در نظام آموزشی وطن پرستانه ی نروژی داشته است. کتاب های کودکان در قرن نوزدهم، بین المللی تر از امروز بودند.

* توضیح مترجم: جزوه ها یا کتابچه هایی با جلد کاغذی که معمولاً در اندازه ی یک ورق کامل یا نصفه ورق و در صفحات ۸، ۱۲، ۱۶ و ۲۴ صفحه ای چاپ می شدند که اغلب ترسیم روی آن ها به شکل حکاکی برجسته بود. بین قرن ۱۷ تا ۱۹، فروشندگان دوره گرد، دستفروش ها، جارچی ها و دلال ها این کتابچه ها را به قیمت یکی دو پنی در خیابان ها یا در بازارها و نمایشگاه ها می فروختند. این کتاب ها شامل ادبیات کودک یا ادبیات بزرگسال بوده و از داستان و افسانه گرفته تا خبرهای سیاسی، جنایی یا حوادث را در بر می گرفت. (منابع: وبسایت های کتابخانه ملی اسکاتلند و کتابخانه بریتانیا)

^۱ Kari Skjønberg

^۲ Mariella Colin

در کتاب حاضر هر مقاله ارزش خود را داراست که در مجموع نیز واحد جالب توجهی را تشکیل می‌دهند و نه تنها دامنه‌ای از مسائل نظری، روشمند و عملی را نشان می‌دهند، بلکه ما را به یکی از بزرگ‌ترین چالش‌ها در مطالعات نزدیک تر می‌کنند؛ یعنی تاریخ همگانی و بی‌طرفانه‌ی ادبیات کودکان جهان.

www.ketab.ir